УДК 622:352(477)

Роль територіальних громад у забезпеченні соціально відповідального надрокористування в Україні

Грицанюк В.В. *ORCID ID* 0000-0001-7066-0600**,** *vita.hrytsanyuk@gmail.com*

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львів, Україна

Розглянуто соціальну складову надрокористування крізь призму якості життя населення, зайнятості, розвитку місцевої інфраструктури, соціальної згуртованості, участі громад у прийнятті рішень та справедливого розподілу результатів і соціальних наслідків видобувної діяльності. Визначено роль територіальних громад як активних суб'єктів взаємодії з видобувними підприємствами та учасників формування соціальних пріоритетів розвитку територій. Окреслено значення механізмів надходження рентних платежів до місцевих бюджетів для зміцнення фінансової спроможності громад, наголошуючи, що сам факт надходження коштів не забезпечує автоматичного соціального розвитку. Розкрито значення соціальної відповідальності видобувних підприємств, зокрема через соціальні інвестиції, підтримку зайнятості, розвиток людського потенціалу, сприяння реінтеграції ветеранів та формування безбар'єрного середовища. Акцентовано, що в умовах війни та повоєнного відновлення соціально відповідальне надрокористування має ґрунтуватися на партнерстві громад, держави та підприємств, прозорості, врахуванні потреб населення та орієнтації на довгостроковий соціальний розвиток територій.

Ключові слова: територіальні громади, соціально відповідальне надрокористування, соціальна відповідальність, видобувні підприємства, сталий розвиток, соціальна стійкість.

The role of territorial communities in ensuring socially responsible subsoil use in Ukraine

Hrytsaniuk Vita., *ORCID ID* 0000-0001-7066-0600, *vita.hrytsanyuk@gmail.com*

Lviv State University of Life Safety, Ukraine

The social component of subsoil use is considered through the lens of the quality of life of the population, employment, development of local infrastructure, social cohesion, community participation in decision-making, and the equitable distribution of the results and social consequences of extractive activities. The role of territorial communities as active participants in interaction with extractive enterprises and in shaping social priorities for territorial development is identified. The importance of mechanisms for allocating rent payments to local budgets in strengthening the financial capacity of communities is outlined, emphasizing that the mere inflow of funds does not automatically ensure social development. The significance of the social responsibility of extractive enterprises is revealed, particularly through social investment, employment support, human capital development, assistance in the reintegration of veterans, and the creation of an accessible and barrier-free environment. It is emphasized that, in the context of war and post-war recovery, socially responsible subsoil use should be based on partnerships among communities, the state, and enterprises, transparency, consideration of the needs of the population, and a focus on the long-term social development of territories.

Keywords: territorial communities, socially responsible subsoil use, social responsibility, extractive enterprises, sustainable development, social sustainability.

Вступ. Стале надрокористування в Україні набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, структурної перебудови економіки та формування засад повоєнного відновлення. Мінерально-сировинний потенціал України є важливим чинником економічної та енергетичної безпеки держави, а розвиток видобувної галузі пов'язаний із зайнятістю населення, бюджетними надходженнями та відновленням територій. Водночас концентрація видобувної діяльності на певних територіях зумовлює нерівномірний розподіл її економічних вигод та соціально-екологічних наслідків, що актуалізує питання справедливості, участі населення та відповідальності суб'єктів господарювання.

У сучасному науковому дискурсі сталий розвиток добувної галузі розглядається не лише з точки зору економічної ефективності й мінімізації впливу на довкілля, а й з позицій соціальної відповідальності та співпраці з місцевими громадами. Дослідження соціальної відповідальності гірничодобувних компаній показують потребу відходу від вузького уявлення «соціальної ліцензії на діяльність» до системного підходу, де соціальні питання стають невід'ємною частиною стратегічного планування проєктів поряд з екологічними та управлінськими аспектами [1]. Такий підхід передбачає не лише інформування населення, а й формування довіри, врахування інтересів зацікавлених сторін і довгострокову взаємодію компаній із громадами.

Особливого значення набуває проблема справедливого розподілу результатів і наслідків надрокористування. Як зазначають Florkowska та Bryt-Nitarska [2], сталий розвиток гірничих і постгірничих територій потребує врахування соціальних наслідків видобувної діяльності, участі місцевих спільнот у прийнятті рішень та забезпечення балансу між економічними вигодами й витратами, які несуть території, безпосередньо пов'язані з видобуванням. Економічні переваги використання природних ресурсів можуть мати загальнодержавний масштаб, тоді як соціальні, інфраструктурні та екологічні ризики значною мірою концентруються на рівні конкретних громад.

Для України зазначена проблематика посилюється процесами децентралізації, європейської інтеграції та пошуком моделей відновлення, орієнтованих на принципи сталості. Територіальні громади мають розглядатися не лише як території розміщення об'єктів видобувної промисловості, а як повноцінні учасники формування та реалізації політики у сфері надрокористування. Важливого значення набувають прозорість інформації, участь громадськості, соціальне партнерство, розвиток людського потенціалу та місцевої соціальної інфраструктури, а також відповідальність підприємств за довгострокові наслідки своєї діяльності.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю посилення соціальної складової надрокористування в Україні та формування ефективної взаємодії між державою, видобувними підприємствами й територіальними громадами, за якої використання мінеральних ресурсів сприятиме соціальній стійкості територій та підвищенню якості життя їхнього населення.

Метою статті є визначення ролі територіальних громад у забезпеченні соціально відповідального надрокористування в Україні, розкриття механізмів їхньої участі у формуванні соціальних пріоритетів розвитку територій та обґрунтування значення соціальної відповідальності видобувних підприємств у забезпеченні соціальної стійкості громад.

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток надрокористування доцільно розглядати як комплексний процес, у якому економічна ефективність використання мінерально-сировинного потенціалу має поєднуватися з екологічною безпекою та забезпеченням соціальних інтересів населення. У цьому контексті соціальна складова не може зводитися виключно до створення робочих місць або сплати підприємствами податків. Вона охоплює вплив видобувної діяльності на якість життя населення, розвиток місцевої соціальної інфраструктури, зайнятість, соціальну згуртованість, участь територіальних громад у прийнятті рішень та справедливий розподіл результатів використання природних ресурсів.

Такий підхід узгоджується із сучасним розумінням сталого розвитку територіальних громад, відповідно до якого їхня стійкість пов'язана не лише з фінансовою спроможністю, а й зі здатністю адаптуватися до соціально-економічних та екологічних викликів, підтримувати соціальну згуртованість і забезпечувати належну якість життя населення. Для територій, на яких здійснюється інтенсивне природокористування, особливого значення набуває врахування соціальних наслідків видобувної діяльності та можливостей населення впливати на рішення, що визначають майбутнє території.

Отже, соціальну складову сталого надрокористування доцільно розглядати через конкретні суспільні результати: доступність і якість соціальних послуг, розвиток інфраструктури, можливості зайнятості та професійного розвитку, підтримку вразливих груп населення, соціальну згуртованість, участь громадян у прийнятті рішень та підвищення якості життя. Саме ці результати дають змогу оцінювати надрокористування не лише як процес використання природного ресурсу, а і як чинник розвитку територій.

Територіальні громади в системі сталого надрокористування доцільно розглядати не лише як території, на яких розміщуються об'єкти видобувної діяльності, а як активних суб'єктів соціального розвитку та учасників формування відповідної політики. Такий підхід передбачає врахування інтересів населення територій, безпосередньо пов'язаних із видобуванням корисних копалин, а також забезпечення для них частини результатів використання природно-ресурсного потенціалу.

Одним із механізмів забезпечення такого зв'язку є рентна плата за користування надрами. Дослідження Н. Мединської та Ю. Мороз засвідчує, що в умовах бюджетно-фіскальної децентралізації підвищення ефективності вилучення та розподілу мінерально-сировинної ренти може створювати додаткові фінансові передумови для розвитку територіальних громад та підвищувати зацікавленість органів місцевого самоврядування у комплексному використанні природно-ресурсного потенціалу [7]. Водночас надходження коштів саме по собі не гарантує соціального ефекту: важливо, щоб вони трансформувалися у розвиток соціальної інфраструктури, публічних послуг, людського потенціалу та якості життя населення.

Сучасні українські дослідження видобувної галузі дедалі більше акцентують увагу на інтеграції ресурсної політики з політикою розвитку територіальних громад. Зокрема, В. Венгер, О. Ганжа та Н. Романовська [3] розглядають трансформацію видобувної галузі через призму сталого розвитку громад і підкреслюють необхідність поєднання технологічних, економічних, екологічних та управлінських рішень. Активна участь органів місцевого самоврядування поряд із підприємствами, науковими установами та іншими зацікавленими сторонами є важливою умовою стійкого розвитку територій, пов'язаних із видобувною діяльністю. Як бачимо, роль територіальних громад має виходити за межі отримання бюджетних надходжень. Громада є зацікавленою стороною, учасником прийняття рішень та суб'єктом територіального розвитку, інтереси якого мають враховуватися протягом усього життєвого циклу видобувного проєкту. Це передбачає доступ до інформації, участь у визначенні соціальних пріоритетів, врахування соціальних та екологічних наслідків видобування та формування партнерської взаємодії держави, органів місцевого самоврядування, бізнесу та населення.

Соціальна відповідальність видобувних підприємств у контексті сталого надрокористування має розглядатися як складова довгострокової взаємодії бізнесу з територіями та населенням, на які впливає видобувна діяльність. Її зміст не повинен обмежуватися благодійністю чи одноразовою фінансовою допомогою громаді. Йдеться про системну відповідальність підприємства за соціальні наслідки своєї діяльності, дотримання прав працівників, безпеку та належні умови праці, участь у розвитку територій, відкритість у взаємодії із зацікавленими сторонами та сприяння розв'язанню соціальних проблем. Українські дослідження корпоративної соціальної відповідальності засвідчують, що її основними напрямами є дотримання прав людини, якісні трудові практики, охорона довкілля, етичне управління, благодійність і волонтерство, а в умовах війни КСВ набуває додаткового значення як інструмент підтримки суспільства та взаємодії бізнесу з державою і територіальними спільнотами [4]. Для підприємств видобувного сектору це означає необхідність враховувати соціальні потреби територій уже на етапі планування та реалізації видобувних проєктів.

Важливим елементом соціальної відповідальності є постійний діалог із територіальною громадою. Населення має отримувати доступну інформацію про характер і масштаби видобувної діяльності, можливі соціальні та екологічні наслідки, перспективи зайнятості та очікувані вигоди для території. Водночас комунікація має передбачати не лише інформування, а й можливість громади висловлювати свої потреби та брати участь у визначенні соціальних пріоритетів.

Окремий напрям становлять соціально-інвестиційні механізми. Видобувне підприємство може брати участь у фінансуванні проєктів, спрямованих на розвиток медичних, освітніх, культурних, спортивних та інших соціальних послуг. Водночас такі заходи доцільно формувати спільно з громадою та пов'язувати зі стратегічними документами її розвитку. Таким чином, соціальна відповідальність переходить від моделі ситуативної благодійності до соціального партнерства, у якому підприємство і громада спільно визначають проблеми та можливості їх вирішення.

Особливої актуальності набуває підтримка людського потенціалу та зайнятості. Видобувні підприємства можуть сприяти професійній підготовці та перепідготовці населення, розвитку місцевого підприємництва, створенню робочих місць, підтримці молоді та залученню місцевих постачальників. У довгостроковій перспективі це сприяє формуванню більш стійкої територіальної економіки та зменшенню залежності громади від одного роботодавця.

В українських умовах соціальна відповідальність підприємств має також включати підтримку ветеранів та членів їхніх сімей. Для територіальних громад важливими є програми соціальної адаптації, психологічної підтримки, професійної реінтеграції, сприяння зайнятості та розвитку ветеранського підприємництва. Видобувні підприємства можуть виступати фінансовими та організаційними партнерами громад у реалізації таких програм через співфінансування соціальних і реабілітаційних послуг, професійного навчання, працевлаштування та підтримку ветеранського підприємництва.

Ще одним важливим напрямом є формування безбар'єрного середовища. Для громад, пов'язаних із видобувною діяльністю, це передбачає фізичну, транспортну, інформаційну та цифрову доступність соціальної інфраструктури, а також створення умов для повноцінної участі людей з інвалідністю та ветеранів у житті громади. Сучасні дослідження соціальної реабілітації наголошують на значенні безбар'єрного середовища та державно-приватного партнерства у розвитку інклюзивного суспільства [6]. Соціально відповідальна діяльність видобувних підприємств має бути орієнтована на довгостроковий соціальний розвиток територій присутності. Оптимальною є модель, за якої територіальна громада визначає соціальні пріоритети відповідно до потреб населення, а підприємство бере участь у їх фінансовому та організаційному забезпеченні.

Повномасштабна війна істотно змінила соціальні умови функціонування територіальних громад України. Руйнування інфраструктури, переміщення населення, мобілізація значної частини працездатних громадян, зростання кількості ветеранів та осіб з інвалідністю, психологічні наслідки війни і збільшення навантаження на соціальні послуги формують нові вимоги до місцевої політики розвитку. Відповідно, для територій, пов'язаних із видобувною діяльністю, соціальні пріоритети мають враховувати не лише традиційні потреби розвитку, а й завдання підтримки та інтеграції людей, постраждалих від війни.

У цих умовах особливого значення набувають програми підтримки ветеранів і членів їхніх сімей, соціально-психологічна допомога, професійна реінтеграція, розвиток реабілітаційних послуг, підтримка ветеранського підприємництва та формування безбар'єрного середовища. Реалізація таких завдань потребує поєднання можливостей органів місцевого самоврядування, державних інституцій, громадських організацій та відповідального бізнесу.

Видобувні підприємства не мають замінювати державу чи територіальну громаду, а можуть виступати партнерами у реалізації соціальної політики території. Така модель передбачає співфінансування соціальних програм, підтримку медичної та реабілітаційної інфраструктури, сприяння працевлаштуванню ветеранів, адаптацію робочих місць, фінансування заходів із безбар'єрності та підтримку місцевих ініціатив.

Практика українського видобувного сектору вже демонструє окремі приклади такого підходу. Ferrexpo у громадах, де працюють її підприємства, здійснює соціальні та гуманітарні проєкти, підтримує медичну й освітню інфраструктуру, а також підтримує постійний діалог із місцевими громадами через локальні CSR-комітети. Після початку повномасштабної війни компанія спрямовувала ресурси на гуманітарну підтримку громад [8].

Показовим є також досвід Групи «Нафтогаз», яка у 2025 році спільно з Києво-Могилянською академією започаткувала лідерську програму «Майбутні горизонти Нафтогазу» для працівників-ветеранів, спрямовану на розвиток управлінських, лідерських і проєктних компетентностей [9].

Важливою складовою повоєнного відновлення є також збереження та створення робочих місць. Для громад, економіка яких значною мірою залежить від видобувної промисловості, стабільна робота підприємств має безпосередній соціальний ефект через зайнятість населення та доходи домогосподарств. Водночас довгострокова стійкість таких територій потребує розвитку людського капіталу, підтримки нових видів підприємницької діяльності та створення умов для диверсифікації після завершення активної фази видобування.

Окремого значення для повоєнного розвитку набуває формування безбар'єрного середовища. Відновлення територій доцільно здійснювати з інтеграцією вимог фізичної,

інформаційної, цифрової та соціальної доступності в реконструкцію громадських будівель, медичних і освітніх установ, транспортної та іншої інфраструктури. Участь підприємств у фінансуванні таких проєктів може стати одним із напрямів їхньої соціальної відповідальності.

Таким чином, у період війни та повоєнного відновлення соціальна складова надрокористування має концентруватися на трьох взаємопов'язаних завданнях: забезпеченні доступності соціальних послуг та інфраструктури, підтримці людського потенціалу й зайнятості та формуванні інклюзивного і безбар'єрного середовища з особливою увагою до ветеранів, осіб з інвалідністю та інших груп, які потребують додаткової підтримки.

Висновки. Обґрунтовано, що соціальна складова є важливим елементом сталого надрокористування в Україні, а територіальні громади відіграють ключову роль у визначенні соціальних пріоритетів розвитку територій, пов'язаних із видобувною діяльністю. Забезпечення соціальної стійкості таких територій передбачає розвиток соціальної інфраструктури та послуг, підтримку людського потенціалу, ветеранів та їхніх сімей, формування безбар'єрного середовища й участь населення у прийнятті рішень. Визначено, що соціальна відповідальність видобувних підприємств має реалізовуватися через довгострокове партнерство з громадами, співфінансування соціальних програм, підтримку зайнятості та участь у розв'язанні соціальних проблем територій. В умовах війни та повоєнного відновлення така взаємодія набуває особливого значення для підвищення якості життя населення, підтримки соціальної стійкості та забезпечення збалансованого розвитку територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Verrier, B., Smith, C., Yahyaei, M., Ziemski, M., Forbes, G., Witt, K., & Azadi, M. (2022). Beyond the social license to operate: Whole system approaches for a socially responsible mining industry. *Energy Research & Social Science*, 83, 102343. https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102343

2. Florkowska, L., & Bryt-Nitarska, I. (2026). Social Responsibility of Science in the Sustainable Development of Mining and Post-Mining Areas. *Applied Sciences*, 16(2), 776. https://doi.org/10.3390/app16020776

3. Венгер, В., Ганжа, О., & Романовська, Н. (2026). Циркулярні моделі трансформації видобувної галузі для забезпечення сталого розвитку громад. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics,* 1(13), 63–78. https://doi.org/10.58423/2786-6742/2026-13-63-78

4. Єрмаков, М., & Паливода, О. (2025). Напрями реалізації соціально відповідальної діяльності підприємств в Україні. *Економіка та суспільство*, (76). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-83

5. Гамова, О., Ющенко, Ю., & Єрмак, В. (2024). Розвиток об'єднаних територіальних громад: тенденції та перспективи. *Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки*, (1(61)), 33–37. https://doi.org/10.26661/2414-0287-2024-1-61-06

6. Поплавська, О., & Василенко, Я. (2026). Удосконалення системи соціальної реабілітації осіб з інвалідністю. *Економіка та суспільство*, (85). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-110

7. Мединська Н., Мороз Ю. (2023). Надходження рентної плати за користування надрами у місцеві бюджети в контексті модернізації економічного механізму природокористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*, 1. https://doi.org/10.31548/zemleustriy2023.01.11

8. Ferrexpo. Співпраця з місцевими зацікавленими сторонами. https://www.ferrexpo.com/responsibility/supporting-communities/ (дата звернення 25.09.2026)

9. Нафтогаз спільно з Києво-Могилянською академією запустив лідерську програму для працівників-ветеранів. https://www.naftogaz.com/news/spilno-z-kyyevo-mohylyanskoyu-akademiyeyu-zapustyv-lidersku-prohramu-dlya-pratsivnykiv-veteraniv (дата звернення 25.09.2026)

References:

Verrier, B., Smith, C., Yahyaei, M., Ziemski, M., Forbes, G., Witt, K., & Azadi, M. (2022). Beyond the social license to operate: Whole system approaches for a socially responsible mining industry. *Energy Research & Social Science*, 83, 102343. https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102343

Florkowska, L., & Bryt-Nitarska, I. (2026). Social Responsibility of Science in the Sustainable Development of Mining and Post-Mining Areas. *Applied Sciences*, 16(2), 776. https://doi.org/10.3390/app16020776

Venher, V., Hanzha, O., & Romanovska, N. (2026). Tsyrkuliarni modeli transformatsii vydobuvnoi haluzi dlia zabezpechennia staloho rozvytku hromad [Circular models of transformation of the extractive industry to ensure sustainable development of communities]. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics, 1*(13), 63–78. https://doi.org/10.58423/2786-6742/2026-13-63-78 [in Ukrainian]

Yermakov, M., & Palyvoda, O. (2025). Napriamy realizatsii sotsialno vidpovidalnoi diialnosti pidpryiemstv v Ukraini [Directions for implementing socially responsible activities of enterprises in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (76)https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-83 [in Ukrainian]

Hamova, O., Yushchenko, Yu., & Yermak, V. (2024). Rozvytok obiednanykh terytorialnykh hromad: tendentsii ta perspektyvy [Development of united territorial communities: Trends and prospects]. *Finansovi stratehii innovatsiinoho rozvytku ekonomiky*, (1(61)), 33–37. https://doi.org/10.26661/2414-0287-2024-1-61-06 [in Ukrainian]

Poplavska, O., & Vasylenko, Ya. (2026). Udoskonalennia systemy sotsialnoi reabilitatsii osib z invalidnistiu [Improvement of the System of Social Rehabilitation of Persons with Disabilities]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (85). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-85-110 [in Ukrainian]

Medynska, N., & Moroz, Yu. (2023). Nadkhodzhennia rentnoi platy za korystuvannia nadramy u mistsevi biudzhety v konteksti modernizatsii ekonomichnoho mekhanizmu pryrodokorystuvannia [Receipts of rent payments for subsoil use to local budgets in the context of modernization of the economic mechanism of natural resource management]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel*, (1). https://doi.org/10.31548/zemleustriy2023.01.11 [in Ukrainian]

Ferrexpo. (n.d.). *Spivpratsia z mistsevymy zatsikavlenymy storonamy [Cooperation with local stakeholders]*. https://www.ferrexpo.com/responsibility/supporting-communities/ [in Ukrainian]

Naftogaz. (2026). *Naftogaz spilno z Kyievo-Mohylianskoiu akademiieiu zapustyv liidersku prohramu dlia pratsivnykiv-veteraniv [Naftogaz, together with Kyiv-Mohyla Academy, launched a leadership program for veteran employees]* https://www.naftogaz.com/news/spilno-z-kyyevo-mohylyanskoyu-akademiyeyu-zapustyv-lidersku-prohramu-dlya-pratsivnykiv-veteraniv [in Ukrainian]